

03. **Het leen "De Nachtegale"**

Het domein "*De Naechtegale*" was een heergeweerleen van ongeveer 73 bunder in de Brustemse enclave Terstok, eigendom van de abdij van Averbode, en achtereenvolgens verpacht aan de heer Adam van Kerkem, Arnold Van Elderen, Philippe van Spaenghen en Anne van Grimbergen. De familie van Spaenghen beheerde het gedurende anderhalve eeuw en verkocht het in 1611 aan juf- frouw Virginia T'Seraers, dame van Laer, echtgenote van van Jan-Godart van Merode. In 1626 lieten zij het leen over aan de St-Truidenaar Christiaan Renaerts, gehuwd met Elisabeth Van Oeteren. Sedert 1652 behoorde het dan toe aan de familie de Rethy, die het behield tot aan de Franse revolutie. Daarna kwam het in bezit van een familielid, de St-Truidense burgemeester Meester. Nadien kwam het in handen van de Brustemse families Mommen en Ruymen.

Reeds een week na de dood van hun vader, op 19 nov. 1635, daagden de 6 overlevende kinderen Renaerts hun moeder Elisabeth Van Oeteren voor de Officiaal of bisschoppelijke rechtbank van Luik. Ze bekloegen er zich over dat hun moeder, sedert de dood van hun vader, de opbrengst en de huurprijzen van de goederen van het leen "De Nachtegael", alsook het gebruik van het "Huis van Spanje" op de Varkensmarkt te St-Truiden, enkel en alleen als haar persoonlijk bezit beschouwde.

Het echtpaar Christiaan Renaerts-Van Oeteren had 10 kinderen gehad. Er leefden toen nog 3 zonen: Lodewijk, die de hoeve "De Nachtegael" bebouwde, Pieter en Renier. Een vierde zoon Christaen jr. was reeds overleden, maar had 3 kinderen: Christiaan, Nicolaas en Eva. Er waren ook 3 dochters in leven. Cecilia, de oudste, weduwe van Charles Princen en daarna hertrouwd met Wolters Dauriers. De tweede dochter Gertrude, was gehuwd met Michel de Simon. De jongste, Elisabeth, had Arnold van Entbrouck als echtgenoot.

Het waren Elisabeth Van Oeteren, die te St-Truiden op de Varkensmarkt woonde, en een minderbroeder Franciscus de Menjoey, die een potaarden beeldje van Onze Lieve Vrouw, 18,5 cm hoog, in het najaar van 1636 in haar domein "de Nachtegale" aan een eik gingen bevestigen. Later zou dit uitgroeien tot een bloeiend bedevaartsoord.

De familie Renaerts deed afstand van "de Nachtegale" op 12 jan. 1651 tegen een jaarrente van 440 gulden aan de oudste zoon Lodewijk Renaerts, die het verhief op 06 sept. 1651 en verder verkocht op 09 maart 1652 aan Jean-Baptist de Rethy voor 400 gulden het bunder. Deze heer de Rethy was een familielid van Matheus Volders, de prelaat van Averbode (01).

In 1725 had Aubertus Fourgeois, rector van de kerk te Kortembos heel wat gronden liggen in het leen "de Nachtegale": meer dan 14 bunder landbouwgrond, boomgaarden en weiden en daarenboven nog 11 1/2 bunder bos. Hij meende echter aan de gemeentelijke belastingen op deze gronden te ontsnappen, omdat zijn woonhuis, het rectoraat, op het grondgebied van Sint-Truiden gelegen was.

De gemeente Brustem, vertegenwoordigd door zijn burgemeesters Hendrik Sweldens, Lodewijk Lox, Willem sr. Schoefs en Joannes Robijns en daarbij enkele gemeentenaren, tekende hiertegen protest aan en stuurde in 1725 een smeekbrief aan de Luikse prins-bisschop Joris-Lodewijk de Berghes (07.02.1724-06.12.

1743) (02). Hierin werd er op gewezen dat, zo in vroegere tijden de ingebrachte redenen misschien aangenomen werden, dit thans niet meer het geval kon zijn. Prins Maximiliaan-Hendrik van Beieren (1650-1688) had aan deze misbruiken in vroegere dagen reeds gepoogd een einde te stellen. Zijn vordering van 1686 bepaalde immers dat alle gronden belastingsplichtig zouden zijn in de gemeenten waar zij gelegen waren en dat zij hun deel moesten bijbrengen tot alle schattingen en lasten, veroorzaakt door niet te verhelpen gevallen, zonder dat er rekening moest gehouden worden met de hoedanigheid der gronden, noch er zich om te bekommeren of zij al dan niet in het bezit waren van geestelijken, of zo het lenen waren of niet. Er bestond trouwens een overeenkomst tussen Brustem en de stad Sint-Truiden, op wiens grondgebied de rector gehuisvest was. Deze afspraak bepaalde dat zij, die niet op het grondgebied van Brustem gevestigd waren, 2 gulden moesten betalen voor elk bunder grond dat zij onder Brustem bezaten. Alle soortgelijke goederen betaalden overigens de toenmalige lasten en werden hiertoe verplicht door een apostil (03), voortkomende van de Keizerlijke Raad in het jaar 1710.

De burgemeesters vonden de handelwijze van de rector van Korttenbos onuitstaanbaar, te meer daar hij reeds zoveel voorrechten genoot. Men vroeg hem enkel 2 gulden, terwijl de inwoners van Brustem 3 gulden per bunder moesten betalen, zonder bijrechten op het vee te tellen.

Zoals het toen de gewoonte was, stuurde de Private Raad van de prins-bisschop, bij het ontvangen van de Brustemse smeekbrief, een afschrift ervan aan de rector van Korttenbos, heer Aubertus Fourgeois, om deze toe te laten er zijn opmerkingen bij te voegen. De rector, een norbertijn, die zeker niet gedacht had dat de gemeente Brustem zich bij de prins van Luik over een geestelijke zou beklagen, kon in zijn antwoord zijn ontevredenheid ternauwernood verbergen.

Vooreerst verklaarde de abt van Averbode, overste van de rector, dat het ging over een deel van het adellijk leen "de Nachtegale", dat adellijke taks betaalde en steeds ontslagen geweest was van de belastingen aan de gemeente Brustem.

Hij schilderde dit goed af als voornamelijk bestaande uit bossen van onbeduidende waarde. Hier nam de abt een loopje met de waarheid, vermits nog niet eens de helft van de bezittingen uit bos bestond. De prelaat had het ook moeilijk met het feit dat gewone dorpsburgemeesters zijn eerbiedwaardige rector opriepen, hem tot allerlei belastingen wilden verplichten en tegenover hem handelden als bestuurders van het dorp. Terloops veroorloofde hij zich ook de rechtvaardigheidszin van de meier in twijfel te trekken, want hij wees erop dat zijn rector vervolgde werd, terwijl de beste weiden van de plaatselijke heer, Jean-Antoine de Turinetti, van dezelfde belastingen ontslagen waren.

Deze uitlating laat ons toe te veronderstellen dat de betrekkingen

tussen rector Fourgeois en de Brustemse dorpsheer de Turinetti niet beter zullen geweest zijn dan deze tussen rector en burgemeesters.

De uiteindelijke beslissing van de Geheime Raad is ons niet bekend. Maar hoe zal deze naar alle waarschijnlijkheid geweest zijn?

In de eerste plaats dient aangestipt te worden dat het artikel van de wet van 1686 niet juist door de gemeentelijke overheid weergegeven werd. Artikel 12 luidde immers als volgt: *"...en gelijk men zou twifelen aan de hoedanigheid der gronden die moeten voorkomen in de belastingen die wij opleggen met toestemming van onze Staten verklaren wij dat boven alle labeurgronden ook de bossen, vijvers, het grazende vee en de burchten, onder de toepassing van de wet vallen volgens een juiste schatting en de evenredige waarde. Zijn nochtans vrijgesteld de leenroerige goederen die van natuur vrij zijn en die niet begrepen zijn in de gewone belasting"*.

Deze belasting betrof bijgevolg alle bebouwde en onbebouwde eigendommen en was eigenlijk alleen door de gewone man verschuldigd.

Zo het waar was dat in de smeekbrief van de gemeente melding gemaakt werd van het feit dat rector Aubertus Fourgeois beweerde dat het hier ging over een leen voor hetwelk adellijke belastingen betaald werden, dan toch voegde de gemeente er dadelijk aan toe: *"...en zelfs zo dit zo is zouden gezegden abt of rector niet vrijgesteld zijn van de lasten die door een niet te verhelpen geval aangeaan werden zoals de belastingen die door de aanvragers geëist worden"*.

Wij zijn dus verplicht te veronderstellen dat andere verordeningen nieuwe reglementen decreteerden, waarschijnlijk o.m. de apostil van het jaar 1710, waarvan de tekst ons onbekend is.

Ook mogen we niet uit het oog verliezen dat in 1662, toen de prins-bisschop toeliet een gedeelte van "de Nachtegale" te kopen, hij uitdrukkelijk aanstipte dat er geen sprake kon zijn van vrijstelling van openbare belastingen. Zo hij, op 21 febr. 1658, de bedevaartsplaats Kortembos van zekere belastingen ontlastte, betrof dit enkel militaire lasten en taksen op de levensmiddelen en op het bier.

Wat er ook van zij, het antwoord van de abt van Averbode laat de indruk dat de gemeente Brustem in haar recht was, want waarom zou hij anders moeten trachten medelijden op te wekken met te klagen over de slechte hoedanigheid van de grond? Zelfs indien dit waar geweest was, veranderde dat niets aan de zaak zelf, daar op bossen eveneens belastingen moesten betaald worden.

Bovendien stelde de rector ook voor, dat hij bereid was zijn deel bij te dragen in belastingen veroorzaakt door een geval van overmacht. De ondervinding leert ons, dat het bij een belastingsplichtige nooit zou opkomen voor te stellen vrijwillig bijdragen te storten, wel integendeel!

Zo is het ook logisch te veronderstellen dat rector Fourgeois er zich heel duidelijk rekenschap van gaf, dat hij aan gezegde heffingen onderworpen was. In zijn antwoord eindigde de abt van Averbode immers met te vragen dat de regeerders van Brustem de renten

zouden bepalen der nieuw ingevoerde belastingen en dat zij de optelling der gronden van hun district zouden geven, ten einde hem toe te laten na te gaan welk gedeelte de rector betrof.

Alles laat dus toe te veronderstellen, dat het hier alleen een mislukte poging betrof om regelmatig verschuldigde belastingen te ontduiken (04).

Waarschijnlijk met het idee in het achterhoofd dat gronden in de nabijheid van een bedevaartsoord in waarde zouden stijgen, kocht de rector van Kortenbos nog 3 delen van "de Nachtegale". Hij betaalde aan advocaat J.B.de Rethy, die de 3 delen verkregen had, alle gedane kosten van opgelopen straffen en de verschuldigde verheffingsrechten, opgelegd door de stadhouder van de Leenzaal, terug.

Bronnen.

- 01.-Goyens Maurice.-"Enige processen over het leen "De Nachtegael" te Kortenbosch", in O.L.V.L., 1948, aflev.2, blz.26.
- 02.-R.A.H.-Gemeente Brustem.-Rechtgedingen der gemeente, XI, 1715-1740.
- 03.-Apostil = aantekening op de kant of aan het eind.
- 04.-Goyens Maurice.-"De Nachtegaal", in O.L.V.L., jrg.3, 1948, blz.33-37.